

BMSZKI

Budapesti Módszertani
Szociális Központ és Intézményei

RÉSZ LEVENTE: EGY KISEBBSÉG KISEBBSÉGE – KÁRPÁTALJAI ROMA CSALÁDOK JELLEMZŐI A BMSZKI GYÁLI ÁTMENETI SZÁLLÁSÁN FOLYÓ MENEKÜLTPROGRAM TAPASZTALATAI ALAPJÁN

„Kutya nehéz úgy hazudni, ha az ember nem ösmeri az igazságot.”

(Esterházy Péter - Harmonia Celestis)

„Minden másképpen van.”

(Karinthy Figyes - Minden másképp van)

2022. február 24-én Oroszország hadműveletet indított Ukrajna ellen. Európában két állam között közel 80 éve nem volt hasonló fegyveres konfliktus. A háborús katasztrófa egyebek mellett egy a második világháború óta nem tapasztalt menekülthullámot is elindított a kontinensen: 2023. március 10-ig több mint 19 millió 200 ezer ember hagyta el a 43 és fél milliós lélekszámú Ukrajnát¹. A migráció azonban nem csak egyirányú volt: az év során több mint 10,8 millióan vissza is tértek Ukrajnába².

Magyarországra mintegy 2 millió 300 ezer³ menekült érkezett 2022 februárja óta, közülük a legtöbben rövid tartózkodás után továbbindultak Nyugat-Európába. A hosszabb távú tartózkodást lehetővé tévő menedékes – értsd: menekült – státust valamivel több mint 34 ezer ukrán állampolgár

---

¹ Az UNHCR, azaz az Az ENSZ Menekültügyi Főbiztossága március 10.-e adatai alapján. Forrás: <https://www.unhcr.org>

² Mindkét szám ki- és belépők nyers számát jelzi; így azok, akik az utóbbi időben egy vagy több alkalommal rövidebb időre hazatértek Ukrajnába, a határátlépések száma szerint jelennek meg a fenti sokaságban. A szállón szerzett tapasztalatok alapján a közvetlen harcokban nem érintett Kárpátalján és/vagy Nyugat-Ukrajnában élők között ez többé-kevésbé tipikus jelenség is volt.

³ Ugyancsak az UNHCR adata, és ugyanúgy nyers szám, nem 2 millió 300 ezer különböző embert, hanem ugyanennyi határátlépést jelent Magyarország irányába.

kérte, ezek jelentős része olyan kárpátaljai magyar volt, akinek nyelvi és kulturális kötődései miatt Magyarország ideális befogadóország lehetett. A Magyarországon aktuálisan tartózkodó ukrán menekültek száma ennek bizonyos többszöröse, a legvalószínűbben 100 és 200 ezer között lehet a hosszabb-rövidebb ideig most is Magyarországon tartózkodók száma.

A Fővárosi Önkormányzat a háborús válság legeleső napjaitól két szervezetén, a Fővárosi Önkormányzati Rendészeti Igazgatóságon (FÖRI) és a budapesti hajléktalanellátást szervező BMSZKI-n (Budapesti Módszertani Szociális Központ és Intézményei) keresztül azonnal megkezdte a fővárosba érkező menekültek ellátását. Közvetlen munkahelyem, a BMSZKI Gyáli úti Átmeneti Szállása profilját tekintve hajléktalanok átmeneti szállása, amely a hajléktalanellátást 210 férőhellyel biztosítja, mellette pedig további 110 férőhelyen munkásszállást üzemeltet, jellemzően a korábban a hajléktalanszállón élő ügyfelei számára. A bő 300 fős alapszolgálat mellett 2022. február 26-án – a háború 3. napján – az épület „A” szárnyának korábban más profillal használt, külön bejárású földszintjén és első emeleten a városban elsőként nyitottuk meg a 100 fős menekültszállásunkat.

Az alábbi dolgozat elsősorban nem a menekültszállás és az itt folyó munka leírását foglalja magában, hanem a *programunk ügyfélkörének* a jellemzőit kívánja sorra venni. Egy rövid bekezdés erejéig azonban érdemes összefoglalni magának a menekültszállásnak a történetét is.

A február végi nyitástól az év végéig összesen 535 ember fordult meg nálunk, az első hetekben jellemzően néhány nap itt tartózkodással, májustól pedig már inkább hosszú távú elhelyezéssel. A viharos gyorsasággal létesülő új intézmény ügyeletesi stábját az első hetekben jellemzően a BMSZKI egyéb telephelyein dolgozó munkatársai adták, nagyrészt belőlük szerveződött – kb. a második hónaptól – egy olyan bő 30 fős csapat, amelynek tagjai szinte kivétel nélkül részfoglalkoztatásban, másodállásban vállaltak rendszeres ügyeletet nálunk. Az intézményműködtetésen túli számtalan feladatra április végétől tudtunk esetkezelő szociális munkás stábot toborozni, addig a Gyáli Átmeneti Szállás hajléktalanszállós stábja és számolatlan önkéntes próbálta – jobbra tűzoltómunka jelleggel – menekült ügyfeleink ügyeit intézni. A feladatra delegált szakmai stáb felállításához két nemzetközi háttérű szervezet, a Terre des Hommes Magyarország és az SOS-Gyermekfalu Magyarországi Alapítványa nyújtott segítséget – támogatásukkal immáron öt szociális munkás, két gyermekprogram-animátor, két részállású pszichológus és egy személyi segítő kolléga dolgozik a menekültprogramban. Az, hogy a szakmai programok legszélesebb körét társintézményekkel és külső partnerekkel összefogva szervezzük, a kezdetektől lényegi minősége programunknak. Ahogy az is, hogy mindennek ezegyszer nem csak a forráshiány, hanem legalább

annyira a tényleges, és az utóbbi évben számtalanszor megtapasztalt társadalmi szolidaritás is az oka. A partnerszervezetek egyikét sem mi kerestük fel, hanem maguk jelentkeztek a Gyáli úton azzal a kérdéssel, hogy miben tudnak segíteni.⁴

A program ügyfélköre

A Gyáli Átmeneti Szálláson 2022. február 26. óta folyó menekültellátás ügyfélkörét kezdetektől nagy részben, a második hónapot követően pedig gyakorlatilag teljes körben magyarajkú roma családok adták és adják. Ez a szelekció sem a szállás, sem a fenntartó és koordináló Fővárosi Önkormányzat részéről nem volt tudatos választás: egész egyszerűen nagyjából ezek az ügyfelek jöttek, és főleg: egyéb lehetőségek híján ezek az ügyfelek maradtak az intézményes menekültellátásban. Mára tudjuk, a fővárosban jelen idejűleg kb. 40 ezer ukrain menekült⁵ tartózkodik életvitelszerűen – az, hogy a Főváros által működtetett és a hajléktalanellátáshoz kapcsolt intézményekben pont a legsérülékenyebb csoport kap ellátást, voltaképp értelemszerű és helyénvaló motívum. Ezt a szelekciót magunknak is módunk volt megfigyelni, az első 1-2 hónapban, még a célzott tranzitellátás mentén jóval heterogénebb ügyfélkör fordult meg nálunk. Az első tapasztalatainkat összefoglalva márciusban három csoportba soroltuk a hozzánk fordulókat:

„Az első csoportba azok a jellemzően városi, ukrain ajkú, kisebb létszámú, nukleáris családok tartoznak, akiket rokon, ismerős már vár nyugaton. Az első héten kb. 25%-át adták ki a nálunk megfordulóknak, arányuk a második hétre csökken. Segítségre alig van szükségük, beszélnek angolul, naprakészek a hírekben. Használják a közösségi oldalakat, nagy biztonsággal vágják át magukat az információdömpingen. Nem okoz nekik nehézséget repülőjegyet rendelni, vonatmenetrendet letölteni, az sem fog ki rajtuk, hogy nem ismerik a várost: utazástervezővel, GPS-szel segítség nélkül eljutnak bármelyik pályaudvarra vagy repülőtérre. Segítségre jellemzően az egy éjszakai szállás, a meleg étel és a hiányzó ruhanemű vagy pipereholmi erejéig van szükségük, és

---

⁴ Nem kísérlem meg, és aligha tudnám leírni az összes közreműködő szervezetet, akik a program valamelyik fázisában bekapcsolódtak programunkba. Legfontosabb partnereink azonban – a teljesség igénye nélkül – a következők voltak: Budapest Bike Maffia, Habitat For Humanity Magyarország, Partners Hungary Alapítvány, Warchild UK, The Foundation for Global Human Dignity, Önkéntes Központ Alapítvány, Magyar Helsinki Bizottság, Menedék Migránsokat Segítő Egyesület, Magyar Cserkészövetség, Utcáról Lakásba Egyesület, Magyar Vöröskereszt, UNHCR, UNICEF, IOM, Ferencvárosi Szociális és Gyermejkölési Intézmények Igazgatósága, Budapest Esély Nonprofit Kft, Cordélia Alapítvány, Traumaközpont, Fővárosi Állat- és Növénykert, EMMA Egyesület, Magyar Máltai Szeretetszolgálat Mozgó Tüdőgondozó és Tüdőszűrő Állomása, Jezsuita Menekültszolgálat, Ferencvárosi Közösségi Alapítvány, Nestingplay, Vodafone Alapítvány, a LEGO és a Skool csapata, Étel az Életért Alapítvány, United Way Magyarország.

⁵ A Fővárosi Önkormányzat menekültügyi stábjának szóbeli közlése.

legfeljebb arra kérnek minket, hogy nyomtassuk ki az online jegyfoglalást. Ebbe a csoportba sorolnám az Ukrajnában tanuló algíri diákokat is – közülük is többen vannak a Gyálin, a nagykövetség szervezi a hazaújtjukat. Ők olyanokról kérdeznek minket, hogy hol van dohánybolt vagy jó borbély a környéken.

A második csoportba kárpátaljai magyar családok tartoznak. Ezek már jellemzően népesebb családok, nem ritkán három generáció érkezik együtt, itt viszont még jól követhető a rokoni mintázat. Átlagosan 6-9 főről van szó. Magyarul és ukránul beszélnek, a várost nem ismerik, legfeljebb egy-egy kerületet, többen ugyanis már dolgoztak vagy dolgoznak Magyarországon. Régóta tudott, hogy a magyar építőipar évek óta nagy számban foglalkoztat ukrán munkaerőt – fehéren, szürkén, feketén, mikor hogy – alig találni köztük olyan családot, akinek a férfi tagjai ne kapcsolódtak volna már valamilyen módon a magyar (és ugyanúgy: a szlovák, osztrák vagy német) munkaerőpiachoz. Ez a jelenlét azonban korlátozott hely- és országismerettel jár együtt, a legtöbben korábban csak a munkásszállás és az építkezés közötti utat járták be. Ebből a csoportból is többeknek van külföldi (jellemzően német) kapcsolata, eddig két családot már vártak is valahol. Számukra az utazás megszervezése már jóval nehezebben megy, csak az aktív segítségünkkel tudnak buszjegyet foglalni, vagy a (már Magyarországon, Ausztriában és Németországban is ingyenes) vasúti útról tájékozódni. Az útvonalterveket nekik már mi készítjük. Figyelni kell arra is, hogy Bécsben ugyanarról a pályaudvarról induljon a németországi vonat, ahová a budapesti gyors érkezett: a bécsi városi közlekedés a pályaudvarok között megugorhatatlan akadálnak látszik, sőt a budapesti pályaudvarra is csak önkéntes autós segítőinkkel tudnak eljutni, és a szolidaritási jegy megváltásához is elkél a segítség.

A harmadik, legnépesebb csoportba kárpátaljai magyarok roma nagycsaládok tartoznak. Sokszor nem is lineáris, leszármazási családkról, hanem komplett csalárendszeréről van szó: nagyszülők, több testvér házastársakkal a középgenerációból, oldalági rokonok és gyerekek, kéthetéstől egészen a nagykamaszig. A családok átlagos létszáma 8 és 15 fő közötti, de lakik náluk 20 fő feletti (!) nagycsalád is. Magyarországi munkakötődés itt is előfordul, van olyan apuka, aki már eleve Budapesten dolgozott, de a háború első hírére hazarohant a családért. Az ő lakhatása munkásszállón ugyan meg volt oldva, oda viszont nem vihette a gyerekeket. Ennek a harmadik csoportnak nyugat-európai kapcsolata már nincs, legfeljebb magyarországi. A rokonok idejönnek, meglátogatják őket, de befogadni – hasonló munkásszállós háttér okán – már nem tudják a

családokat. A társadalmi vagy kulturális tőke még a második csoportnál is hézagosabb, gyakorlatilag minden kérdésben ránk, újdonsült segítőkire vannak utalva.”⁶

A harmadik csoport továbbléptetésében újfent a Fővárosi Önkormányzat segített: önkormányzati fenntartású gyermeküdülőket nyitott meg, egyet Fonyódon és egyet Pilisszántón azzal a céllal, hogy azoknak a (jellemzően nagylétszámú, kiterjesztett, roma származású) családoknak, akiknek nincs lehetősége máshová költözni, hosszútávú, védett lakhatási lehetőséget biztosítson. Felmerült budapesti, kerületi tulajdonú üdülők bevonása is ebbe a programba: Soltvadkerten és a Szentendrei szigeten is próbálkoztak hasonló létesítmény bevonásával, ám a jószándék ellenére, célzott szakmai stáb bevonása nélkül nem sikerült hosszabb távon is működő befogadóhelyeket kialakítani. Fentiek miatt a fővárosi üdülős szálláshelyek rövid időn belül, legkésőbb április végére megteltek, s így az eredeti koncepció – budapesti tranzitszállások és vidéki, „végleges” szálláshelyek – meghaladottá vált, és a kétlépcsős rendszer bedugult. Ennek köszönhető, hogy májusra a Gyáli úti menekültszállás és a többi fővárosi szálláshely ellátási profilja is vegytisztán a korai klasszifikációban „harmadik csoportnak” nevezett kárpátaljai magyarajkú roma családokra korlátozódott.

Akármennyire is csak lépésekben, önkéntes túlmunkával szerveződött a szálláshelyek stábjá, mégis meghatározó részben a hajléktalan és tágabb összefüggéseiben a szociális ellátásban dolgozó, tapasztalt szociális szakemberek fogadták a menekülő családokat. Hamar felmértük, hogy a menekültellátás olyan új terület, melynek az ismereteit menet közben kell megtanulnunk és elmélyítenünk. Az viszont, hogy a célcsoport milyen mértékben ismertlen és mennyire más jellemzőkkel bír, mint a hazai szociális munka során megismert családok, egészen meglepetésszerű élmény volt mindnyájunk számára. A magyarországi nélkülözők, a magyar szegény, vagy akár roma kultúra mélyreható ismerete ugyan *valamennyire* megkönnyítette a dolgunkat, mégis fel kellett ismernünk, hogy idevágó tudásanyagunk és segítői reflexeink mintegy „leesnek” erről az ügyfélcsoportról. A mottóban szereplő idézeteink így nyernek értelmet: azzal kellett szembesülnünk, hogy az általunk gondozott csoport életmódját, kultúráját, stratégiáit és motivációit – hiába a nyelvazonosság, hiába a hagyományos roma kultúra vagy a mindenkori szegénykultúra valamekkora közös része – jobbra nem ismerjük. Kárpátaljai ügyfeleink egy másik országból, egy másik társadalomból jönnek, és társadalmi hátrányaik, illetve az ezzel kapcsolatos

---

⁶ Harctéri tudósítás a Gyáli útról - https://www.bmszki.hu/hu/cikkek/resz-levente-harcteri-tudositas-gyali-utrol?fbclid=IwAR2XWXPdwoEzKxIG_2jg3v5qGZr8IH_5Qf8MBwxOBBY4aFVjVrhpgz2H3uE

válaszaik sem fedik a magyarországi szegények és/vagy cigányok deprivációját és megküzdési módjait.

Ezek meg- és felismerése hónapokig tartó lassú folyamat volt, amely részleteiben még mindig zajlik. Nagyon sok merengő beszélgetésre, gondolatkísérletek fel- és elvetésére volt szükségünk kollégáinkkal. A nehézség mellett fontos leírni, hogy mindez sokunknak olyan kihívást és újszerű intellektuális izgalmat hozott, mellyel legutóbb – talán – csak pályánk elején vagy a képzésünk éveiben találkoztunk. (A teljesség igénye nélkül hadd tüntessem fel néhány a programban dolgozó korábbi és mostani kollégám nevét, akik nélkül aligha írhatnék a továbbiakról: Parrag Bianka és Lovrek Blanka pszichológusokkal, Székely András, Simongáti-Farquhar András, Sípos Zoltán, Forrai Erzsébet, Tódora Éva, Daróczy János Gyula, Komássy Eszter, Ivanics Barbara és Tarján Magdi szociális munkásokkal, Tatár Babet és Orosz Ágnes, illetve különösen az első időszakban Ekker Éva vezető kollégáimmal számolatlan időt töltöttünk az alábbi összefüggésekről beszélgetve. Közvetlen kollégáim mellett hatalmas köszönettel tartozok Üllei Kovács Zsuzsinak és Vörös Dávidnak, akik támogatónk, az SOS-Gyermekfalvak részéről végezték a havi monitoring beszélgetéseket, hozzásegítve minket, hogy szintetizálhassuk az újabb és újabb feltevéseinket a célcsoport kapcsán. Ugyanilyen köszönet illeti Szentirmai Juditot, a Főpolgármesteri Hivatal munkatársát, aki Főváros részéről az első naptól – kvázi 24 órás telefonos elérhetőséggel – koordinálta a menekültprogramot.)

Szociológia mutatók – lélekszám, nyelv és identitás

Kocsis Károly⁷ becslése szerint a világ roma népességnek mintegy egyharmada, megközelítőleg 2,6 millió roma származású ember él a Kárpát-medencében. Ezen a sokaságon belül a legnagyobb nyelvi csoport a magyarul (vagy: magyarul is) beszélők csoportja, közel 40 százalékos (39,7%) reprezentációval. A 2001-es ukrajnai népszavazáson Ukrajna valamivel több mint 48 millió lakója közül valamivel több mint 47 ezer fő vallotta magát cigány nemzetiségűnek. „Ám különböző becslések szerint számuk a regisztrálnál jóval nagyobb, közel 200 ezer fő.”⁸

A menekültszállítás akusztikája sajátos; innen akár úgy is tűnhetne, mintha a Kárpátaljáról érkezett magyarok jó része roma nemzetiségű lenne. Amikor erről meséltem egy kárpátaljai származású, ám Magyarországon élő szociális munkás kollégának a cserkészek menekültügyi konferenciáján, mosolyogva javított ki, mondván az összefüggésnek épp a fordítottja az igaz. Azaz: a kárpátaljai

---

⁷ Kocsis Károly 2003. A Kárpát medence változó etnikai arculata (1989-2002); Kisebbségkutatás 12.

⁸ Braun, Cserniczkó, Molnár – Magyar anyanyelvű cigányok/romák Kárpátalján, 12. o.

magyarok nagy része nem cigány, de a kárpátaljai cigányok nagyobb része magyar – magyar anyanyelvű és magyar identitású. A magyar nyelvű romák arányáról Kárpátalján nehéz pontos képet kapni. Legfontosabb forrásmunkánk ebben a kérdésben Braun László, Cserniczkó Imre és Molnár József 2010-es tanulmánya⁹ volt a kárpátaljai roma közösségről. Eszerint „a cigány/roma nemzetiségűek Ukrajnában mindössze két megyében: Kárpátalján (ahol az összlakosság 1,1%-át alkotják) és Odessza megyében (itt a régió lakosainak 0,1%-a roma) érik el az adott közigazgatási egységen belül a 0,1%-os arányt. A (...) 2001. évi census adatai szerint Kárpátalján 14 004 fő (a megye lakosainak 1,1%-a) vallotta magát cigány/roma nemzetiségűnek. Ez azt jelenti, hogy az ukrainai romák több mint negyede, illetve csaknem egyharmada (29,4%-a) egyetlen megyében, Kárpátalján él.¹⁰”

Az eredendően soknemzetiségű Kárpátalja mindösszesen valamivel több mint 1,2 millió ember otthona. Ebből 151 ezren vallották magukat magyarnak a 2001-es népszámlálás alkalmával (ami Kárpátalja lakosságának mintegy 12%-a); cigány nemzetiségűnek pedig 14 ezer ember vallotta magát ugyanekkor, ez kb. 1,1%-os arányt jelent a teljes népességén belül. Kemény István magyarországi roma népeséget vizsgáló kutatásaiból¹¹ jól tudjuk, hogy jelentős különbség lehet a nemzetiségi önbesorolás és a többségi társadalom véleménye között abban a tekintetben, hogy kit is tekinthetünk cigánynak. Túl az asszimiláció kérdésén és túl a többséghez húzó szociálpszichológiai törvényszerűségeken, Kárpátalján ezekben az években konkrét státuszjelölők is jártak a magyar önmeghatározással. Szerzőink erről így írnak: (...) az önbevalláson alapuló felmérések alkalmával a romák jelentős része más nemzetiségűnek mondja magát. Így a cigányság egy része már a korábbi népszámlálások alkalmával is a magyart, egy másik jelentős hányada az ukránt nevezte meg nemzetiségeként. Az előzőek aránya a határon túli magyarokról szóló magyarországi kedvezménytörvény hatására 2001-ben valószínűleg emelkedett. Ennek tulajdonítható például a magyarság gyarapodása Munkácson, ahol ezzel párhuzamosan a cigányok száma az összeírás alapján csökkent, miközben közismert a magas természetes szaporulat a körükben.”¹²

---

⁹ Braun László, Cserniczkó István és Molnár József: Magyar anyanyelvű cigányok/romák Kárpátalján. PoliPrint Kft. Ungvár, 2010

¹⁰ u.a. 17.o.

¹¹ Kemény István – Janky Béla – Lengyel Gabriella: A Magyarországi cigányság 1971–2003; Gondolat – MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Budapest, 2004

¹² u.a. 19.o.

A „legtöbb magyar nem cigány, de a legtöbb cigány magyar” összefüggés kapcsán a következő arányokat találtuk: „A kárpátaljai cigányok csaknem kétharmada (62,4%-a) a magyart tekinti anyanyelvének. A kárpátaljai magyar anyanyelvűeknek viszont 5,5%-a (8736 fő) cigány nemzetiségűnek vallja magát. Azaz: 1000 kárpátaljai magyar anyanyelvű közül 55 roma. (...) A cigányság anyanyelvi összetétele sokszínű: csak a 20,5%-uk anyanyelve a cigány nyelv valamelyik változata; majdnem ennyien (16,7%) az ukránt, 62,4%-uk pedig a magyart használja leginkább.”¹³ Saját tapasztalataink megerősítik a fentieket, lakóink közül gyakorlatilag mindenkinek a magyar az anyanyelve, az elmúlt évben mindössze két olyan családdal volt dolgunk, akik elsődlegesen cigányul beszéltek, közülük az egyik család még ukránt, a másik az ukrán mellett, ha nem is tökéletes, de elég magabiztos magyart is beszélt. A családjaink legtöbbjeiben mindenki beszél ukránul is, az ukrán nyelvhasználat mélysége/biztonsága viszont elég nagy skálán mozog. Néhány lakónk kifejezetten poliglott, azaz vannak, akik a magyar, az ukrán, és eseteként a romani mellett oroszul is magabiztosan beszélnek.

Visszatérve fő kérdésünkre, a kárpátaljai cigány közösség pontos számarányát szerzőink így becsülték: „Becsléseink alapján Kárpátalja cigány népessége 2001-ben a népszámlálás által összeírt több mint kétszeresének, közel 32 ezernek adódott, ami az össznéesség 2,5%-át tette ki. Számításaink eredménye jelentősen, több mint másfélszeresen felülmúlta a statisztikai hivatal 1989-re vonatkozó átfogó felmérésének (...) 20 ezer fős becslését. (...) Számításaink szerint a közigazgatási egységek közül a legnépesebb, több mint 4 ezer fős cigány közösségek a Nagyszőlősi és az Ungvári járásokban éltek. Arányaiban a legtöbben a Perecsenyi járásban (7,7%), valamint Beregszász városában (6,4%), az Ungvári (6,3%) és a Beregszászi járásokban (5,6%) voltak. (...) Összességében tehát a kárpátaljai cigányság zöme a megye nyugati részén él.”¹⁴

Egy másik tanulmány, Kovály Katalin – Erőss Ágnes – Ferenc Viktória – Tátrai Patrik „Kárpátaljáról dióhéjban” c. írása még ennél is nagyobb becsléssel él: „a magát cigánynak valló népesség száma 2001-ben 14 ezer volt, akik többnyire a megye síkvidéki területein laknak (Kocsis et al. 2006). Ugyanakkor – mint a tágabb régiókban mindenhol – a fenti érték jelentősen elmarad a roma népesség becsült számától. 2016-ban a cigányság becsült száma 47 ezer fő, akiknek közel fele, több mint 20 ezer fő magyar anyanyelvű.”¹⁵

---

¹³ u.a. 26. o.

¹⁴ u.a. 41-42. o.

¹⁵ http://real.mtak.hu/114581/2/11_karpatalja_mozgasban_beliv.pdf

Ha összegeznünk kell a fentieket, az önsúlyán túl máris bizonyítja munkánk elsődleges és legfontosabb tapasztalatát: azt a sejtést/megélést, hogy ügyfeleink, a kárpátaljai magyarajkú romák a hazai cigányságnál jóval marginálisabb helyzetben, sokkal inkább a periférián vannak. A számok oldaláról mindez messze érthető: az 1,2 milliós Kárpátalja – ami is a 24 ukrain terület/tartomány (oblaszty) közül csak egy relatíve kicsike ország rész – népességének 12%-át teszi ki a magyar közösség, akik mellett és / vagy akikkel átfedésben él még megközelítőleg 2,5%-ban egy döntőrészt magyar ajkú/identitású roma népesség. Minden másképp van: ez arányaiban nagyságrendekkel kisebb, mint a magyarországi cigányság jelenlegi, cca. 10%-os reprezentációja. 32, vagy akár 47 ezer ember még a nem túl népes Kárpátalján belül is csak egy egészen kicsiny minoritás.

Társadalmi pozíció

„Valaki utálja az angolokat, én nem. Csak tróger népség. És mi ennek a tróger népségnek vagyunk a gyarmata. Még rendes gyarmatosítókat sem találtunk magunknak. Roskatag tetvek uralkodnak rajtunk. Szerintem ez elég ramaty helyzet, Tommy. És a világ összes friss levegője sem változtat ezen.” (Renton; Irvine Welsh – Transpotting, 1993.)

„Miért, benneteket nem kötnek el három császár után?” (A Gyáli Menekültszállítás egyik ügyfele a gyerekszülés témája kapcsán.)

Ügyfeleink – ez hamar szembeötlött – sem lakóhelyi eloszlásban, sem gazdaságilag, sem szociokulturálisan nem tekinthetők heterogén csoportnak. Tudjuk, hogy a kárpátaljai roma közösség immáron nagyobbik része városokban él¹⁶, ennek megfelelően nálunk is vegyesen vannak városi, falusi és telepi háttérű családok. A számottevő különbségek mellett mégis ügyfeleinknek ugyanilyen szembetűnően van egy meglehetősen egyenmősége is, ami képzettségben, egészségügyi viszonyokban, a roma hagyományok kezelésében, családszerkezetben, és mindenekelőtt társadalmi pozícióban jelentkezik. Nagyon úgy tűnik, hogy a kárpátaljai ukrán és magyar többség megítélése a romákkal kapcsolatban – függetlenül bizonyos lakóhelyi, és/vagy modernizációs jellemzőktől – alapvetően egyféle. *Ügyfeleink számos szociológiai mutatója azt sejteti, hogy a cigány*

---

¹⁶ „Miközben Kárpátalja népességének többsége falvakban él (63,3%), vannak túlnyomórészt a városokban összpontosuló etnikai közösségek, mint például az oroszok. A cigányság körében szintén nagyobb a városlakók aránya a teljes népesség átlagánál: 2001-ben valamivel több mint a felük (51,0%) lakott városokban.” Braun László, Csernicskó István és Molnár József: Magyar anyanyelvű cigányok/romák Kárpátalján. PoliPrint Kft. Ungvár, 2010 - 20. o.

közösség nem, vagy csak kevéssé része a kárpátaljai ukrán/magyar társadalomnak. Természetesen ez a motívum számos társadalomban, számos kisebbség kapcsán megjeleink, a romák esetében pedig sokhelyütt van hasonló mintájú történelmi örökség. Mégis, összehasonlíthatatlan a romák társadalmi integrációjának a foka a Magyarországon tapasztalttal; messze alatta marad annak. Olybá tűnik, hogy a kárpátaljai cigányok leginkább egyfajta zárványszerű társadalmi vákuumban élnek, nagyban az ukrán állam fennhatóságán kívül. Mintha lenne egy kimondatlan társadalmi szerződés, egyfajta megnehtámadási paktum. Ügyfeleink reflexei azt mutatják, hogy az állammal/többségi társadalommal való viszony úgy és annyiban a legjobb, hogyha kölcsönösen békén hagyhatják egymást. A hivatkozott kérdés – „Miért, benneteket nem kötnek el három császár után?” – jól mintázza azt a meggyőződést, hogy amit az állam akar az embertől, az jobbra félelmetes és a legszerencsésebb elkerülni.

És valóban, „kutya nehéz úgy hazudni...”; Ukrajnát felületesen vagy még úgy sem ismerve nem tudhatjuk, hogy az ukrán állam nagy általánosságában milyen hivatali és egyéb lehetőségeket kínál a polgárainak, a következő mutatók mégis beszédesek.

- Ügyfeleink elmondásából az sejlik ki, hogy legnagyobb részben szegregált város- vagy falurészekben, ahogy ők mondják „táborokban” élnek. A szakirodalom ugyanerről számol be: „A kárpátaljai cigányok/romák településterülete jellemzően elkülönülő: rendszerint a falvak/városok meghatározott részein, az úgynevezett „(cigány)táborokban” (romatelepeken) él túlnyomó többségük. Szegregációjukat növeli, hogy ezek a településrészek leggyakrabban a helységek peremén, a központtól és az intézményektől (óvoda, iskola, templom, orvosi rendelő, gyógyszertár, bolt, piac, önkormányzat, kultúrház stb.) távol fekszenek. Gyakran az adott településen elérhető infrastruktúra sem jut el (vagy csak részben) a tábor területére: általában még ott sincs a cigányok lakóhelyén vezetékes víz, csatornázás, vezetékes gáz, aszfaltozott út, ahol a település központi részein mindez természetes. Gettósításukra is akad példa. Beregszász város önkormányzata például 2,5 méter magas kőfallal vette körül a városi cigány negyedét, hogy így takarja el azt a környékre látogatók szeme elől. A romatelep közelébe orvosi rendelőt, óvodát, iskolát telepítettek, a református egyház kis templomot emelt a cigány gyülekezet számára itt, illetve külföldi anyagi támogatással egyetlen vízcsap erejéig a vezetékes vizet is eljuttatták a cigánytáborba.”¹⁷

---

¹⁷ u.a.: 51. o.

- Felnőtt ügyfeleink 80%-a legfeljebb 4 iskolai osztállyal rendelkezik. A maradék 20% végzettsége egyöntetűen 9 osztály¹⁸, az ukrán közoktatásban ez a II. akkreditációs szint, az úgynevezett „középfokú alapképzés”, amely az 1–4 osztályig terjedő alapképzésre épül. A 10–12.-ig terjedő III. szintet megjárta, tehát érettségizett ügyféllel nem találkoztunk a Gyáli úton.
- A 30 évnél idősebb ügyfeleink nagyobbik része analfabéta¹⁹. Analfabéta alatt természetesen nem azt értjük, hogy valaki csak cirill betűkkel ír és a latin betűs írással nehézsége van, hanem ténylegesen sem írni, sem olvasni nem tud, sem ukrán, sem magyar szöveget. Mindeközben Ukrajnában az analfabetizmus aránya nem tér el az európai átlagtól: „Ukrajna területén az írástudók aránya 99,4%.”²⁰.
- Ügyfeleinktől egyöntetűen azt az információt kaptuk, hogy a gyerekeknek nem, vagy legalábbis nem feltétlenül kell iskolába járnia. „Azt mondják, hogyha nem megyünk be, nem baj, év végén akkor is átengednek. Hogy inkább ne is menjünk.” – ilyen és ehhez hasonló a legtöbb beszámoló, függetlenül attól, hogy városi vagy falusi, illetve hogy ukrán vagy magyar iskolába járt-e a gyerek. 2022 nyarán a TDH támogatásával egyik partnerünk, a pedagógiai fejlesztéssel foglalkozó a NestingPlay Nonprofit Kft teljes körben felmérte a nálunk lakó iskoláskorú gyerekek iskolaérettségét és tanulási készségeit: a gyerekek készségi szintje nagy általánosságban évekkal maradt el a tényleges életkor alatt. Az, hogy egy nyolcadikos gyerek írás, olvasás vagy számolási készségei praktikusán egy második-harmadik osztályos tanuló érettségének felelnek meg, teljesen átlagosnak mondható. A Gyáli Szálláson hónapok óta heti 3 alkalommal zajlik egy délutáni tanodaprogram, melynek célja a gyerekek készségfejlesztése és felzárkóztatása. A program tapasztalata egyértelmű: a drámai mértékű elmaradás nem a nálunk lakó gyerekek képességivel, hanem a *szerzett* készségek hiányaival kapcsolatos.
- A szálláson az elmúlt egy évben több baba is született, illetve még több terhes kismama fordult meg. A kismamák nagyobb része 18 év alatti volt. A közösségben jellemző, hogy egy lány 14-16 évesen férjhez megy, és 16-17 évesen megszüli az első gyermekét. A legfiatalabb kismama a Gyáli úton 14 éves volt. Többször érkeztek mindenórás kismamák is. Általános tapasztalatunk volt, hogy amikor a terhesség 35-36. hetében

¹⁸ Adatunk 2022 májusából való, mikor is a munkavállalást elősegítendő felmértük lakóink végzettségi adatait.

¹⁹ Ugyanennek a májusi felmérésnek az eredménye alapján.

²⁰ Forrás: Wikipédia - https://hu.frwiki.wiki/wiki/Syst%C3%A8me_%C3%A9ducatif_en_Ukraine

orvoshoz kísértük őket az derült ki, hogy ez volt az *első* orvosi vizsgálat a terhesség során. A terhesgondozás, illetve a védőnő intézménye gyakorlatilag ismeretlen volt ügyfeleink számára. Hasonlóképp ismeretlen és nehezen érthető volt az a gyermekvédelemi buzgalom, amivel a 18 év alatti édesanyák jogi helyzetét próbáltuk rendezni, láthatóan értetlenséggel borzadtak el attól a gondolattól, hogy „nem biztos, hogy kiadják a gyereket a kórházból” a kiskorú anyukának.

- Minden korosztályban lényegesen nagyobb a különböző kezeletlen betegségek aránya, illetve általában: minden korcsoportban sok a krónikus, nagy betegség. Ez persze a mindenkori szegénykultúrának és a többgenerációs nélkülözésnek is a sajátja, de esetünkben messze nem minden család érkezik szélsőségesen szegény/nélkülöző háttérből. Gyakoriak az „úgy maradt” betegségek, a különböző mozgássérülések történetében közös motívum, hogy „*azt mondta az orvos, hogy ez nem fog meggyógyulni*” – és valóban, kezelés nélkül nem is javultak az amúgy jól kezelhető/fejleszhető fogyatékoságok. Ez a látszólagos „közönyösség”, a szörnyű kondíciók megkérdőjelezés nélküli elfogadása számunkra szinte érthetetlen és értelmezhetetlen volt, különösen amikor azok gyerekeket érintettek. Értetlenségünk abból fakad, hogy Magyarországon egy, a hibái/nehézségei mellett is működő egészségügyi rendszer áll a rendelkezésünkre, melyben a gyerekek ellátáshoz jutása – osztálysemlegesen – egyfajta civilizációs minimum részét képezi. Kárpátalján a roma közösség hozzáférése az EU szolgáltatásokhoz vagy bármilyen közösségi szolgáltatáshoz messze nem ilyen magától értődő.²¹ A magunk részéről nagyon igyekszünk, hogy a Magyarországon töltött hónapok során minden ügyfelünk megkapja a szükséges és korábban elmaradt kezeléseket és/vagy fejlesztéseket. Az intézményben folyó személyes szociális munka jelentős részét adják az ezzel kapcsolatos szervezések, kísérések.
- A családfenntartó férfiak az általunk ismert családokban évek, de sokszor már egy évtized óta Magyarországra járnak dolgozni, kivétel nélkül az építőiparba. Ukrajnában a háború előtt hivatalosan 10% alatti, az Ukrán Nemzeti Bank becslése szerint pedig 30% közeli tényleges munkanélküliség volt. A *Kárpátaljáról dióhéjban* szerint „Kárpátalján

---

²¹ Nem tudjuk megítélni, mennyire a fentiek indikátora, műhiba vagy elkerülhetetlen tragédia, ami az egyik korábban nálunk lakó, háromgyerekes családdal történt. Hivatali ügyintézők miatt terveik szerint néhány hónapra mentek haza Kárpátaljára. A legkisebb, 8 hónapos kislány egy este a hasát fájlalva rosszul lett – a mentő kijött, megvizsgálta a kicsit, injekciót adtak, de úgy ítélték meg, hogy nem szükséges kórházba vinni. Másnap reggel már olyan gyenge volt a kislány, hogy ismét mentőt kellett hívniuk. A kicsi még a mentőautóban meghalt. Információink szerint „a milícia vizsgálja” a mentősök esetleges felelősségét.

egy havi átlagfizetés 9062 hrvnya (mintegy 109.000 HUF), míg az ukrainai átlag némileg magasabb, 10.537 hrvnya (mintegy 126.000 HUF) volt, ami erősen felülértékeltnek mondható, ugyanis adatközlőink és tereptapasztalataink alapján a reális átlagbér inkább 4.5000 hrvnya (48-59.000 HUF) között mozog. 2018 végén Kárpátalján a munkanélküliségi arány a hivatalos adatok alapján 10,3%-ot tett ki, amely némileg magasabb az ukrainai átlagnál (9,1%). Az adatok értékelésénél azonban érdemes figyelembe venni, hogy Kárpátalján (csakúgy, mint egész Ukrajnában) elsősorban a rejtett munkanélküliség a fő probléma, ugyanis a legóvatosabb becslések szerint is a munkanélküliek aránya, a fentebb említett érték három-négyszerese.”²² Fentiek alapján még a járulékos költségek mellett is rentábilis a magyarországi munkavállalás. Az építőiparban – ügyfeleink elmondása szerint – 300 ezer Ft-ot lehet keresni, amely a „hivatalos” átlagnak a háromszorosa, de a fent jellemzett ténylegesnek akár a hatszorosa. Ez minden tekintetben jelentős motívum, amire még több ponton visszatérünk, a mostani hivatkozásban főleg azt a tapasztalatot szeretnénk hangsúlyozni, hogy ügyfeleink eleve nem várnak semmit az ukrán munkaerőpiactól, nem csak azért járnak „magyarba” dolgozni, mert jobban megéri, hanem mert otthon effektíve nem kapnak még rosszul fizető munkát sem. Ez az argumentáció minden munkavállalással kapcsolatos elbeszélésben felmerült.

- A már említett kárpátaljai szociális munkás kolléga mesélte a cserkészek konferenciáján, hogy Kárpátalján koraósszel a magyar iskolákban igencsak aggódva várták az évkezdést, nem tudták ugyanis, hogy hány gyerekkel számoljanak, hány család maradt otthon, és hány vándorolt el a háború miatt. Az előzetes félelmekkel szemben örömmel tapasztalták, hogy a gyerekek mintegy kétharmada a szokott módon jelent meg. Egy (addig is hiányos jelenlétű, de az évnnyitón mégis csak megjelenő) csoport hiányzott testületileg: a magyar ajkú cigánygyerekek csoportja. Azaz megfogható tendencia, hogy a magyar-cigány családok már tavasszal, a háború elején nagy arányban útnak indultak, míg a magyar közösség tagjai inkább kivártak és helyben maradtak. Ez minden egyéb mellett arról is szól, hogy a roma közösség tagjai (a munkavállalás mentén valószínű eleve) mobilabbak, de nem is bíznak túlságosan sem az Ukrán államban, sem a magyar közösségben, és egy társadalmi kataklizma esetén inkább mindent hátrahagyva útnak indulnak. Fontos hangsúlyozni: a nálunk megforduló családok egyikének sem volt

---

²² Kovály Katalin – Erőss Ágnes – Ferenc Viktória – Tátrai Patrik: Kárpátaljáról dióhéjban, 15-16.o.

tétnélküli az útra kelés, mindegyikük valamilyen egzisztenciát – házat, lakást, rokonságot, szomszédságot – hagyott hátra. A különbség nem az egyéni javak szintjén realizálódik, inkább közösségi természetű: a romák az amúgy létező javaik jelentette integritás *ellenére* a társadalom *egészéhez* kötődnek jóval lazábban, mint a magyar közösség tagjai.

Fentiek alapján állításaink a következők:

- A kárpátaljai roma közösség alapvetően magyarajkú és magyar identitású cigány közösség. Jelen dolgozatnak nem témája, de nem lehet nem észrevenni azt a motívumot, hogy a történelmi Magyarország határon túli területein – Erdélyben, Szlovákiában és Ukrajnában – a roma közösség (nyilvánvaló történelmi okokból) a monarchiabeli „magyar világhoz”, és így a magyar nyelvhez és kultúrához integrálódott, és máig hűségesen őrzi saját kultúrájában a magyar kötődést. Paradox módon, mivel fenti régiókban (és ezen belül is különösen Szlovákiában és Ukrajnában – ez erdélyi minta ennél talán összetettebb) alapvetően szegregált körülmények között él, s így a többségi szlovák vagy ukrán társadalommal kevesebb az érintkezési pontja, integránsan megtartotta a magyar nyelvi és kulturális minőségeit. A magyar közösség ugyanitt életmódjában jóval közelebb áll a többségi társadalomhoz, és számukra átjárható(bb) a szlovák és/vagy ukrán társadalom, értelem szerint asszimilálódik is ahhoz. A romák esetében pont a szegregáció zárja ki az asszimiláció lehetőségét; így válik például a kárpátaljai roma közösség a magyarság kulturális értékmegőrzőjévé ezekben a szórványokban.
- A kárpátaljai roma közösség életét elsősorban a *kettős kirekesztettség* adja, saját élettere és kultúrája így még csak nem is tipikusan „kisebbségi”, hanem egy a többség/kisebbség társadalmától jobbra független, *párhuzamos kisvilág*. Kívül vannak az ukrán társadalmon, hisz magyarul beszélnek és nem ukránul. Kívül esnek a szórvány magyarság társadalmán is, hisz „láthatóan” nem magyarok, hanem cigányok. Így nyer értelmet a fejezet bevezetőjében közölt idézet a gyarmat minőségéről. A kárpátaljai roma közösség a kisebbség kisebbsége, lehetőségeit nem a „többség” engedményei adják a közös életterben, nincs megharcolt vagy történelmi jogokon alapuló saját rész. Az élettér nem az ukrán/magyar társadalom perifériáján van, hanem jobbra azon kívül. Ott, ahol a romák élnek, az ukrán állam fennhatósága, ha meg nem is szűnik, de erősen részleges, az állami intézmények és a szolgáltatások korlátosan, minimalizálva

férhetőek hozzá. Az egészségügy, az oktatás és a munkaerőpiac frontálisan zár a romák felé.

Innen nézve nem csoda tehát, hogy a kárpátaljai magyar cigányok a háború első hírére szinte testületileg útnak indultak. Még úgy is, hogy a hirtelen indulásnak nagy ára volt: sokan már az első héten, a menekülés sokkjából épp kilábalva kapták a hírt, hogy feltörték, kirámolták az üresen hagyott házaikat. Mivel sokhelyütt egész utcák néptelenedtek el, a tolvajoknak nem is volt különösebben nehéz dolga. Újabb paradoxon: a férfiak magyarországi munkavállalása és relatíve magasabb itteni keresete mentén sokak számára mód nyílt egyfajta szerény gyarapodásra, még úgy is, hogy a relatíve nagyobb keresménynek a kétlaki háztartásvezetést, és (a jellemzően nagyobb gyermekszám mentén) a népesebb családok megélhetését is fedeznie kellett. A gyarapodás elsődleges mutatója a ház. Ügyfeleink sorra mutattak fotókat az otthonukról: nézzem meg, ilyen lett az új fürdő, most lett kész a padozat. Bizonyos státuszcikkek – nagyképernyős lapostévé, okostelefon – megléte ugyancsak általános volt. Fent már írtuk: a roma közösség nagyobb része nem feltétlenül otthontalan vagy vagyontalan Kárpátalján, jóval inkább a (többségi) társadalmi gyökereik és kötődéseik a hiányosak.

A fenti összefüggések előzetes kárpátaljai/ukrajnai helyismeret nélkül relatíve lassan, hétről-hétre, hónapról-hónapra rajzolódtak ki előttünk, elsősorban ezek indikátoraiból és következményeiből tudtunk visszakövetkeztetni. Ilyen indikátor volt a gyerekek iskolába járási hajlandósága, nagy általánosságban az intézményhasználati minták, az egészségi helyzettel való viszony, a férfiak és a nők munkavállalási stratégiái – ezekről külön is szólnunk majd. Itt most két lány mutatót – a megismert csoport nagyjából minden felnőtt tagjára jellemző hétköznapi motívumokat emelnék ki, mint a bemutatott társadalmi pozíció megjelenéseit: a *panasz kultúra hiányát* és a problémás helyzetekben az *elkerülés stratégiáját*.

Két lány mutató: a panasz kultúra hiánya és az elkerülés stratégiája

Közkeletű vélekedés szerint a magyar nemzetkarakterológia legfontosabb jellemzője az össznépi negativizmus, és mindenekelőtt a panaszkodás. A magyar sírva vígad, nemhogy a múltat, de a jövőt is megbűnhődte, és: panaszkodik. „Magyarnak lenni annyi, mint abszolút és kétségbe nem vonható módon kötődni, és ezt egyúttal elviselhetetlennek érezni.” – írja szellemtörténeti

monográfiájában Miklóssy Endre²³. Nos, a kárpátaljai magyar cigány családok számomra egyik leginkább szembetűnő vonása a panasz kultúra majd' teljes hiánya volt. Ügyeleti munkát végző kollégáim talán itt szisszennek fel, és igazuk is van: természetesen találkozunk elégedetlenséggel, zsörtölődéssel, a kapott javak méricskélésével (számtalan adomány érkezik a szállásra, az első hónapokban nemcsak az étkezést, de a mindennapi élethez szükséges összes eszközt és feltételt mi biztosítottuk; ezek mennyiségét, minőségét vagy az elosztás vélt igazságtalanságait illetően természetesen kaptunk és kapunk kritikus megjegyzéseket lakóinktól). Nem a „ius murmurandi” hiányzik tehát. Amit az egy év alatt gyakorlatilag egyszer sem hallottam, az a saját státusszal való elégedetlenség megfogalmazása volt. Nem találkoztam a kirekesztettség élményének bármilyen artikulációjával sem. Érdekes például a magyarországi munkavállalás megítélése. Többször írtuk, hogy a családok férfi tagjai az utóbbi évtizedben a legjellemzőbben Magyarországon dolgoznak, szinte kivétel nélkül az építőiparban, legtöbbször munkaszerződés, balesetbiztosítás, cafatúra és a munkavállalói jogok körébe tartozó egyéb vívmányok nélkül. Havi keresményük kb. 300.000 HUF²⁴. A kérdésre, hogy milyen Magyarországon dolgozni, mindenkitől azt a választ kapjuk, hogy „nagyon jó”, érezhetően szerencsésnek érzik magukat a magyarországi munkával. Németeknél, osztrákoknál nem lehet több pénzt keresni? – kérdezzük²⁵. „Dehogynem. De Magyarban a legjobb. Hogy miért? Autópályán kocsival 3 óra alatt otthon vagyunk.” – szól az általános válasz. A vendégmunkás lét jellemzőiről a következő fejezetben hosszabban is írunk, itt legyen elég annyi, hogy kívülről nézve korántsem tűnik irigylésre méltónak a kárpátaljaiak háború előtti, magyarországi munkavállalása. Amikor dolgozni jöttek, ittlétüket láthatóan kizárólag a munka szervezte. A várossal, a helyi étellel effektíve alig kerültek kapcsolatba, a tömegszállás, a kisbolt és az építkezés háromszögében telt a heti 5-6 munkanapjuk, az egy-két szabadnapot pedig elvitte a mosás, a főzés, a pihenés. Közösen vásároltak és főztek, minden létező módon racionalizálták a magyarországi tartózkodás rezsiköltségeit. A családjukkal két-, háromheti, havi rendszerességgel találkoztak. A kárpátaljai munkaerőpiac felől nézve persze érthető, hogy ez miért egy rentábilis vállalkozás, ügyfeleink mégsem csak így, hanem őszinte örömmel, mintegy minden világok legjobbjaként mesélnek a budapesti munkavállalásról. A vendégmunka egyéb költségei – a szeretteiktől való állandó távolság,

---

²³ Miklóssy Endre: Túl a tornyon, melyet porból rakott a szél – Magyar Gondolkodók a XX. században; Széphalom Kiadó, Budapest, 2001. 77. o.

²⁴ Gyakorlatilag minden ügyfelünk erről a bérezésről számolt be. Most, 2023 elején az internetes álláshirdetéseket böngészve építőipari segédmunkás hirdetésekénél magasabb bérszintet, jellemzően 350-500 ezer Ft-os ajánlatokat találtam. Ügyfeleink azonban nem hirdetések útján, hanem kapcsolatrendszeren keresztül, jellemzően szervezett brigádokkal jöttek Magyarországra dolgozni, és most is így álltak el dolgozni.

²⁵ Németországba egységesen 2000 € felett, akár 2200-2500 Eurós, azaz minimum 800 ezer Ft-os bérszinten hirdetnek építőipari munkákat.

a kényszerű férfitársaság, a munkásszállós körülmények nehézségei nem jönnek szóba. Csak a jó: Magyarban dolgozni jó.

Az otthoni etnikai elkülönülés, a közösségi szolgáltatások nehéz hozzáférhetősége vagy alacsony színvonala szintén nem beszédtéma, vagy ha mégis, a kauzalitás – azért nem részesülnek azokban, mert nem ukránok, hanem magyarok, vagy különösen: *mert cigányok* – nem merül fel. Nagyon célzott kérdésekre, kvázi vezetett dialógusban is relatíve hosszú ráfutással lehet eljutni idáig, akkor is jellemzően egy óvatos bólintás és egy halk „igen” a válasz. Ehhez a témához a legnagyobb hozzáférhetősége szociális munkás stábunk doyenjének, Daróczi Gyula bácsinak van, aki nemcsak gyakorlott segítő és mesterei kérdező, hanem élvezzi a 70 éves, kvázi nagypapa státusú roma férfi presztízsét is. Ha valakivel, hát leginkább vele beszélgetve engednek meg ilyen argumentációt az ügyfeleink. De még egyszer: ebben az esetben is csak Gyula bácsi direkt kérdéseire – egyébiránt nem kerülnek megfogalmazásra a fentiek. Az etnikai hovatartozás ilyen természetű, stigmatizált vonásai mégsem feltétlenül tabusított tartalmak, benyomásom szerint inkább az óvatos elkerülés, és nem a direkt hallgatás vagy a tilalom övezi őket. A legegyszerűbben fogalmazva: mintha nem, vagy csak alacsony szinten tematizálnák ezeket a kérdéseket.

Az egy év során két alkalommal, két beszélgetésben hallottam etnikai argumentációt ügyfeleinktől. Az első esetben egy huszonéves fiatalember mesélt arról, hogy az utóbbi másfél évben olyan munkahelye van, ahol rendszeresen kifizetik – aminek nagyon örül, mert korábban a pénze nagyobb része rendszeresen bennragadt a munkáltatónál, és csak ígérgettek neki a fizetség helyett. „Velünk mindent meg lehet csinálni, mert ukránok vagyunk” – érvelt a fiatalember. A másik történet szereplője is egy huszonéves férfi (úgy látszik ez a típusú panasz készség inkább a fiatalok sajátja). Ügyfelünk egy komplikált helyzetben (asszony nélkül, egyedül kellett ellátnia a fél éves kislányát, s bár szülei is jelen voltak, azok betegségeik miatt nem voltak alkalmasak a folyamatos gyermekfelügyeletre) huzamosabb ideig otthon kellett, hogy maradjon, noha nagyon szeretett volna dolgozni. A gyerekgondozást becsülettel végezte, azt, hogy nem járhat munkába viszont hallatlan státuszvesztésnek élte meg, és hétről-hétre frusztráltabbá válva bizony több alkalommal összetűzésbe került a szállás ügyeletes munkatársaival. (Az ilyen epizódok máskülönben igen ritkák a szállón.) Egy alkalommal én beszélgettem vele, és amikor szóvá tettem, hogy kiabál, úgy érvelt, hogy „az a baj”, hogy én, a szálló képviselője „magyar vagyok”, és „itt csak a magyaroknak lehet igaza”. Mint látjuk, akár a fenti, ez csak is szőrmentén, mandinerről való fogalmazása az etnikai stigmának, a „cigány” szó el sem hangzik bennük.

Mit jelenthet a kirekesztés elhallgatása és/vagy meg nem fogalmazása? Miről szól, ha a stigmának, az etnikai sérelemnek nincs nyílt és direkt verbális reprezentációja? Ezen a helyen csak egy óvatos következtetést engednék meg magunknak. A közösségben elfoglalt helyet – értelem szerint – csak a közösségen belülről lehet panaszolni. Ha valaki nem panaszolja saját kirekesztettségét, vagy még inkább: alig vannak szavai ennek a leírására, azt minden további nélkül gondolhatjuk a kitaszítottság fokmérőjének. Aki nem panaszolja a perifériát, az jobbára a periférián is kívül áll. Teljesen zártak azok a csoportthatárok, ahol a többség argumentációi nem, vagy alig szivárognak át. Ez a motívum számunkra a fent már leírt társadalmi (pontosabban: társadalmon kívüli) pozíciónak az indikátora, amely jól jelzi, hogy a kárpátaljai magyar cigányok nem az ukrán/magyar társadalom árnyékában, hanem egy hermetikus zárt, átjárás nélküli, párhuzamos társadalomban élnek.

Jól kapcsolódik ehhez egy másik jelenség, amely ugyancsak általánosan – írhatnánk: teljes körben – jellemzi a nálunk élő családokat. Ezt a motívumot *elkerülésnek*, és/vagy az *elkerülés stratégiájának* neveztük el. Bármilyen nehézség, egyet nem értés esetén ugyanis ügyfeleink a végtelenségig kerülik a konfrontációt, egyetlen megoldásuk a helyzet teljes kikerülése.

A jelenséget két példával szeretném bemutatni.

Artúr és Józsi²⁶ 13 és 14 éves testvérpár, a közvetlen határ menti Munkácsi járás egy kis falujából jöttek idős, ötven feletti szüleikkel²⁷.

Artúrt és Józsit a 2021/22-es tanév legvégén iskolázták be a külső-ferencvárosi általános iskolába, mindkettejüket a 7. osztályba²⁸. A fiúkkal a nyár előtti utolsó hetek jobbára eseménytelenül teltek, ősre viszont már több nehézség is állandósult. Elsőként nyilvánvalóvá vált, hogy Artúr és Józsi jócskán le vannak maradva a hetedikes osztálytársaikhoz képest, olyannyira, hogy a készségektantárgyakat leszámítva egy harmadikos osztály óráira ültették át őket. A harmadikos,

---

²⁶ Esetleírásainkban értelem szerint megváltoztattuk ügyfeleink nevét.

²⁷ Terjedelmi okokból nem szóltunk külön a közösség korfájáról és életszakaszoknak a magyar mintázattól nagyban eltérő jellemzőiről. Röviden: az 57 éves Gábor és az 53 éves Elza a nálunk lakó csoport korelnökei, sokszoros nagyszülők, mint ahogy a 35 felettiak már jellemzően azok. Gábor és Elza praktikusán dédszülei korban vannak, és megítélésük is ennek megfelelő. Az is általános, hogy 8 gyermekük közül az idősebbek révén már vannak a két legfiatalabb saját gyereknél, Artúrnál és Józsinál idősebb unokáik, azaz a saját- és a következő generáció utódai közt jellemzően vannak életkori átfedések.)

²⁸ Hadd nyissunk újabb zárójelet: a beiskolázásban és az iskolai kísérelésben hatalmas köszönet illeti a FESZGYI, azaz a Ferencvárosi Szociális és Gyermekejóléti Intézmények Igazgatóságának a munkatársait. Többkörös előkészítés után a kerület összes olyan iskolájából és óvodájából, ahová a szállón lakó gyerekeket beírták eljött hozzánk az iskolai szociális munkás, és egyenként mutatkozott be a később hozzájuk tartozó gyerekeknek és szüleiknek. Májusban az első iskola hetünkön az iskolai szociális munkások reggelente személyesen kísérték el a diákokat és a szülőket a biztos útvonaltanulás érdekében. Azóta is szoros kapcsolatot tartunk, szociális munkás stábunk havonta ül le közös teamre a FESZGYI munkatársaival.

védett közegben jól és biztonságban érezték magukat (ráadásul megnyerték egy nagyon lelkes és karizmatikus alsós tanítónéni állandó figyelmét is), a kortárs hetedikesek között viszont nagyon nem találták a helyüket. Maga az iskola a kerület egyik legszegregáltabb intézménye, ahol a roma- és általában a szegény háttérű tanulók aránya nagyon magas. A nagyobb gyerekek Artúrt és Józsit nem is mint cigányokat, hanem mint „ukránokat” kezdték címkézni, és elsősorban azt nevelték ki, hogy a fiúk bizonyos szavakat másképp használják. Amikor a fiúk egy pénteki napon először jelezték a fenti nehézségeket, rögtön hívtuk a FESZGYI iskolai csoportjának a vezetőjét, és megbeszéltük, hogy a következő hétfőn „Feri bácsi”, az iskolai szociális munkás már reggel megkeresi őket, illetve beszél osztályfőnökkel és az osztálytársakkal. Ugyanekkor szervezni kezdtük a családdal dolgozó gyális szociális munkás kolléga találkozóját az iskola igazgatójával és az érintett tanárokkal. Annak ellenére, hogy minden módon igyekeztünk a legkülönbözőbb szereplőkkel kibélelni a helyzetet, a fiúk édesanyja, Elza egyre nagyobb garral hangoztatta, hogy ő bizony nem engedi a fiúkat többet abba az iskolába, mert ott „bántják a gyerekeit”. A következő két hétben legtöbbször otthon maradt a két fiú, mi pedig egyre többet vívtunk Elzával, hosszasan bizonygatva, hogy jogos az aggodalma, mi is látjuk a problémát, de ilyen és ilyen megoldási módjaink vannak a FESZGYI-s kollégákkal és az iskolával karöltve, ehhez viszont a fiúknak is jelen kéne lenniük, illetve: tetszik vagy sem, Magyarországon kötelező az iskolába járás. A soron következő két hét során csak két vagy három alkalommal sikerült rábírnunk Elzát, hogy reggel iskolába induljanak. Az utolsó alkalommal a két fiú újra összetűzésbe került a „nagyfiúkkal”, és Józsi annyira ideges lett az osztálytársak „csúfolkodása” miatt, hogy dühében a falba boksolt, amitől egy csont megrepedt a kézfején, még aznap be kellett gipszolni.

Innentől kezdve nem volt olyan érvünk, amivel rá tudtuk volna venni Elzát, hogy elengedje az iskolába a fiúkat. Jöhettek a GYEJÓ munkatársai, mesélhattünk órákat a gyámügy és a rendőrség törvény szerinti kötelezettségeiről 30 és 50 óra igazolatlan hiányzás után – hiába. Elza számára az iskola ettől a ponttól kezdve a fizikai veszély helye volt, és nem volt olyan szempont vagy földi hatalmasság, ami miatt hajlandó lett volna újra kitenni a fiait ennek a – megélése szerint – elkerülhetetlen és totális veszélynek. Az, hogy az iskola elkerülése egyéb, akár nagyobb károkat okozhat a család életében (gyámügyi és/vagy rendőrségi, szabálysértési eljárás), Elza számára egyelőre teljesen megfoghatatlan, absztrakt veszélyek, melyek nem mérhetők össze azzal a konkrét fenyegetéssel, melyet fiai iskolai történései mentén megélt.

Ebben az a motívum, hogy Józsi – nem relativizálva a verbális bullying szerepét – fizikai atrocitásnak ténylegesen nem volt kitéve, és a fizikai sérülést végső soron maga okozta, ugyanígy nem esik latba.

A mi megoldási javaslatunk, azaz a befogadó csoport érzékenyítése, az egyeztetés és a mediáció különböző variációi, melyeket a fiúk első jelzését követően azonnal hadrendbe állítottunk, ugyanolyan absztrakt konstellációk voltak Elza számára, mint a magyar hatóságok elsorolt retorziói. A nehézséggel és a fenyegetettséggel való megküzdés helyett jól láthatóan egyféle stratégiát gondol tarthatónak: a totális elkerülést.

Elza reakciója korántsem egyedi. Azt, hogy a konfliktuskezelésnek, vagy még inkább: a nehézségek kezelésének az általános módja a konfrontáció elkerülése, azt szinte minden ügyfelünknel megtapasztaltuk hasonló helyzetekben. Egy választási helyzetben jellemzően két motívum áll egymás mellett: az azonnali előnyökkel járó választás primátusa a közép- vagy hosszútávon realizálódó előnyökkel szemben, illetve a konfliktus és a konfrontáció elkerülése a negatív tartalmakkal kapcsolatban. Míg az első motívum a „klasszikus” szegénykultúra sajátja, és sokszor találkozunk hasonlóval magyarországi ügyfeleinknél, a második egyértelműen ennek a közösségnek a vonása.

Klaudia 34 éves, hétgyermekes édesanya. Férjével és a hét gyerek közül a négy kisebbel (6, 7, 8 és 12 évesek) laknak nálunk, ideiglenesen csatlakozott hozzájuk az előző házasságából született 19 éves nagylánya is, akinek itteni tartózkodása alatt született meg a kisbabája. Körülbelül ugyanekkor, Kárpátalján tartózkodó másik – 14 éves (!) – nagylányának is gyermeke született. A család ideiglenesen hazatérni készült Kárpátaljára, hogy a Magyarországon született kisbaba papírjait elintézzék, illetve Klaudiának a másik lánya babája kapcsán is lett hivatali elintéznivalója, lévén az édesanya fiatalkorú, így ő tervezte elvállalni a kicsi gyámságát. A család a telepi háttérű ügyfeleink egyike, a már említett Beregszász melletti, fallal körbevett cigánytelepre készülnek hazatérni.

Hadd tegyünk egy rövid kiegészítést: vitán felül ennek a családnak a gondozása igényli a legtöbb figyelmet és erőforrást intézményünk részéről. A négy nálunk lakó gyermek közül a 8 éves kislány mozgásában súlyosan akadályozott, a 7 éves kislány pedig legalább részben speciális nevelési igényű. Az édesanyjáról a nyáron derült ki, hogy daganatos betegségben szenved, és az ősszel kezdődött meg intenzív sugár- és kemoterápiája. A család kísérésére novemberben felvettünk (elsőként félállásban, majd napi 6 órában) egy személyi segítő kollégát.

Úgy volt, hogy a család január közepén indul útnak. A tervezett indulás előtt bő egy héttel Klaudia jelezte, hogy úton van Budapestre az édesanyja és az öccse, akik azért jöttek, hogy segítsék Klaudiáék hazaútját, hiszen a vonatút öt gyerekkel – aki közül egy újszülött baba, egy pedig mozgássérült – valóban nem egyszerű. Mihelyst a rokonok megérkeznek, el is indulnának

testületileg. A rokonai segítség ésszerű és akceptálható, akad viszont két komoly gond. Az első: Klaudiának a következő héten volt még két sugárkezelése, illetve a 12 éves lánynak nagyon csúnyán begyulladt a nagy lábujja körömágya, hetek óta beszéljük, hogy el kell vele menni orvoshoz. Erre eddig nem került sor, végül mi kértünk időpontot és szerveztük meg a kislány ellátását a következő hétre. Klaudia egy csütörtöki napon szólt az anyja érkezéséről és a közös indulásról, a következő hétfőre volt időpontunk a sebészeten. Az épp vonattal Budapestre tartó anyát és fiútestvérét elszállásolni nem tudtuk, üres szobánk aktuálisan nem volt, Klaudiához pedig – amióta itt van a nagylány és az újszülött babája – már kb. egy hajszál sem fért be.

Klaudia közölte, hogy ők akkor most azonnal elindulnak. Marasztaltuk: ott a kislány lába, amit el kéne látni, lépni alig tud a fájdalom miatt. És ha ez nem lenne elég, ott van még a két kezelési alkalom a következő héten, a sugárkezelés értelem szerint kúraszerűen működik, nem túlzunk, ha azt mondjuk, hogy élet-halál kérdése a kezelés teljeskörű felvétele. Mivel a család a néhány hetet igénybe vevő kárpátaljai ügyintézését követően vissza szeretne hozzánk jönni, erős alkupozíciónk is volt; dönthetünk, hogy milyen feltételek mentén tartjuk fenn a család férőhelyét. Nem untatom az olvasót az egyeztetések részleteivel, hányszor és hányféleképpen próbáltuk meggyőzni Klaudiát, hogy maradjanak még egy hetet. Pénteken úgy váltunk el, hogy rendben, maradnak, a következő héten sor kerül a 12 éves lány lábának az ellátására, illetve Klaudia felveszi a két hiányzó kezelést. A segítőkész rokonok addig hazamennek vagy a BOK Csarnokon keresztül oldják meg a szállásukat a közbeeső napokra.

Klaudiáék szombaton korareggel, jelzés nélkül indultak el. A halálos betegség kezelése, egy 12 éves lány krónikus fájdalma, a későbbi lakhatás biztonsága a serpenyő egyik oldalán könnyebbnek bizonyult annál a ténynél, hogy egyedül Klaudia édesanyjánál volt annyi pénz, ami a család hazautazását fedezte. Megbeszélésünkör Klaudia mindezt pontosan tudta. Bármilyen érvelés és/vagy alkupozíció helyett minden kérésünkre és szempontunkra rábólintott, majd tette ugyanezt édesanyja felé is. A deklarált énképviselő, az ellenvélemény ütköztetés készségeivel, azaz a bárminemű konfrontációnak a képességével Klaudia látható módon nem rendelkezett ebben a számára is kiélezett, nagy téttel bíró helyzetben. Mindkét szereplőnek, aki valamit kínált neki, és valamit szeretett volna tőle effektíve megadta magát – pechünkre kronologikusan az édesanya volt a második szereplő, így végül az ő szempontja nyert, és az időben közelebbi haszon realizálódott, még úgy is, hogy a tranzakció valós ára (lásd a rákbetegség legyőzését, a középső lány aktuális járásképtelenségét és a későbbi budapesti lakhatás biztonságát) jóval nagyobb lett, mint az egyszeri kiutazás költsége.

És hogy visszatérjünk eredeti kérdésünkhöz: miből fakad a megküzdés hiánya és a teljes elkerülésnek, mint problémakezelési stratégiának a primátusa? Alighanem ugyanannak a társadalmi pozíciónak a melléktermékéről van szó, amelyik a kirekesztettséget sem engedi tematizálni. Az azonnali visszavonulás, a konfrontáció hiánya alapvetően egyfajta szociális státusbeli „önbizalomhiánynak” a lenyomata. Aki első lépésben visszavonul, alighanem úgy tudja, hogy eleve nem nyerhet. A mindenkori küzdelemnek természetéből adódóan *kockázata* van: az ember – gondolnánk – nyer vagy veszít. A fenti magatartásminta lényege nem az, hogy elutasítja a kockázatot, hanem az, hogy történelmi tapasztalati alapján nincs kétsége a negatív kimenetelről. Az idevágó kifejezéssel: a kárpátaljai romák a „vesztesek nyugalmával” kerülnek meg a mindenkori konfrontációt.

Munkaerőpiaci és gazdasági stratégiák

Fentiekben már több ízben szóltunk a kárpátaljai romák hagyományos, magyarországi munkaerőpiaci jelenlétéről és a vendégmunkáslét korábbi mindennapjairól. A most nálunk lakó családok férfitagjai sok esetben már a háború előtt is Budapesten dolgoztak és laktak, és pont a háború hírére utaztak gyorsan haza, hogy magukkal hozzák a tágabb családot. A (nem feltétlenül bejelentett) munkaviszonya sokaknak folyamatos maradt, a munkásszállóra (amely viszont sok esetben szintén nem hivatalos munkásszálló volt, hanem egy a brigád által kibérlet, alacsony komfortfokozatú magánlakás, sok-sok vaságygal) már nem hozhatták az asszonyt és a gyerekeket. Szó esett már a nálunk lakó kárpátaljai roma közösség képzettségi mutatójáról is: tudjuk, hogy a felnőttek körében a 4 általános iskolai osztály a legjellemzőbb végzettség, illetve minél idősebb valaki, annál valószínűbb, hogy írni és olvasni sem tud, a 30 felettiiek körében kifejezetten magas az analfabetizmus.

Annak ellenére azonban, hogy a férfiak testületileg az építőiparban dolgoznak, nem állíthatjuk, hogy mindenkinek egyforma a munkaerőpiaci pozíciója. A férfiak között, bár sokan csak kőműves mellett dolgozó betanított- vagy segédmunkások, többen keresett mesterek valamilyen részterületen. Van, aki remek ács, burkoló vagy betonacélszerelő, *de évtizedes gyakorlata mellett szakmunkás végzettsége nincs, szakiskolába nem járt*. Tudásukat a gyakorlatban szerezték idősebb mesterektől, papírt pedig láthatóan nem kérnek tőlük a különböző szakmunkák végzéséhez. Amikor ezt firtatom, sokszor láthatóan nem is nagyon érthető, mire gondolok. „Tudok én mindent, tervről is tudok dolgozni, ott van, megcsinálom” – az ilyen és ehhez hasonló magyarázatok a legjellemzőbbek, ha a szakmunka mibenlétéről kérdezem a férfiakat. Írtuk az is, hogy az iskolás gyerekek iskolai

mobilizálása milyen terhes feladat, a hajlandóság kimunkálása pedig leginkább Pénélopé vásznához hasonlatos. A gyerekek, és talán még inkább a szülők megszokták, hogy Kárpátalján az iskolába járás a gyakorlatban sokkal inkább választható, mintsem kötelező elfoglaltság. Ehhez a viszonyhoz jól igazodik a felnőttek világának ez a tapasztalata: a keresett szakmunkások sem az iskolapadban, hanem a munka világában lettek „szakmunkások”. Márpedig, ha egy közösség tagjai nem találkoztak olyan emberrel, akinek a munkaerőpiaci előmenetele bármilyen összefüggést mutatott volna az iskolai karrierjével, úgy értelem szerint az iskola értéke és értelme joggal kérdőjelezhető meg.

Akad még egy motívum, melyre nem térünk ki, ez pedig a magyarországi munkavállalásnak a kárpátaljai mindennapokhoz hasonló, zárványos természete. Egy kárpátaljai cigányembernek a magyarországi építőiparban minden esélye megvan arra, hogy többségében vagy akár kizárólag is csak kárpátaljai cigányokkal érintkezzen. Lakóinknak most talán több lehetősége lenne, de a háború előtt kizárólag informális kapcsolatokon keresztül, szervezett brigádokkal érkeztek. Ezek a brigádok értelem szerint homogén összetételű csapatok voltak, melyben hasonló helyzetű, egymást előzetesen jellemzően ismerő kárpátaljai magyar romák kaptak helyet. A magyar építőipar viszonyait ismerve feltételezhetjük, hogy adott építkezéseken minden további nélkül többségben is lehetnek ezek a brigádok; sőt, az is lehetséges, hogy a művezetőket, helyi vállalkozókat leszámítva gyakorlatilag *teljes körben* ezek a férfiak végzik a kivitelezés munkálatait.

A munkához kapcsolat lakhatás – legyen szó munkásszállásról vagy bérelt lakásról – ugyanígy, saját körben, a saját társakkal szerveződik. Ilyeténképpen ahogy otthon hiányoznak a többségi társadalommal való érintkezés felületei, itt is egy párhuzamos, etnikai vonatkozásban homogén világban zajlik a kárpátaljai romák élete. Most már azt gondoljuk, hogy a nők munkába állása, *pusztán a választható munkaterületek miatt* nagyobb integrációs potenciált mutat.

A kárpátaljai roma közösségben az asszonyok hagyományosan nem dolgoztak. Mikor a tavasz végén összesítettük lakóink végzettségi és munkatapasztalati előzményeit, csak egy-egy asszonynál volt példa jóval korábbi, szakaszos munkavállalásokra; a nők körében a háztartás vitele és a gyerekek nevelése volt az általános feladat. Mindez fakadhat a hagyományos roma nemi szerepekből, de a férfiak magyarországi munkavállalása is nagyban indokolja a nők háztartásbeli státusát: a férfiak praktikus jelenléte nélkül ugyanis az asszonynak *valóban minden* ház- és gyerekkörüli munkát egyedül kell végeznie, mellyel (tekintve, hogy szinte mindig van egészen kicsi, karon ülő gyermek is) kevéssé egyeztethető össze a formális munkavállalás. Még nem írtuk le, de adja magát a párhuzam: a kárpátaljai roma férfiak magyarországi vendégmunkája hasonló életformába rendezi a családok

életét, mint ahogy a 60-70-es évek Magyarországon az extenzív iparosítás mentén a vidék és város közötti ingázás rendezte a vidéki szegények, és köztük a magyar romák életét. Ugyanaz a hetelés és kéthetelés ritmusa, mindössze a „fekete vonat” helyett a brigádvezető Ford Transitjával járók meg a (kárpataljai) otthon és a város – esetünkben Budapest – közötti utat. A korábbi magyarországi gyakorlat a női pályákat is hasonlóan szervezte, itt a háztartásvitel mellett, ha már intézménybe jártak a gyerekek, úgy a TSZ és a háztáji adott opcionálisan egy második lábat a családi gazdálkodásban.

Most, a menekültkrízis mentén újra együttlakó családokban²⁹ érdekes módon, minden előkép nélkül a nők is testületileg dolgozni szerettek volna. Mivel ekkor még nem volt pontos képünk a közösségekben dívó nemi szerepekről és munkamegosztásról, minden további nélkül szervezni kezdtük a nők munkába állítását. Visszagondolva: alighanem a budapesti lét önsúlya hozta ezt a szándékot. Egyfajta, az aranylázhoz hasonló lelkesültségről lehet szó, mikor a családok realizálták, hogy itt vannak Budapesten, ahol - a kárpataljai képkivágásból nézve legalábbis - *a munka van*. Pompás lehetőség több pénzt keresni, mint korábban.

Több módon próbáltunk női munkákat felhajtani, járt nálunk egyebek mellett egy nemzetközi kereskedelmi lánc HR-es kollégája is: engem személy szerint meg is lepett, hogy a nagyhírű kereskedelmi cégnek milyen társadalmi felelősségvállalás politikája van, és hogy ténylegesen nyitott sérülékeny munkaerőpiaci csoportokra. A lelkesültségem akkor hagyott alább, amikor kiderült, hogy a mi ügyfeleink mutatói, hiába a cég őszinte nyitottsága, alatta vannak a legsérülékenyebb magyarországi munkaerőpiaci csoportokénak, melyek minden sebezhetőségük mellett és ellenére 8 osztállyal azért rendelkeznek, és megbízhatóan tudnak írni-olvasni.

Végül a leggyümölcsözőbb együttműködésünk a Budapest Esély Nonprofit Kft.-vel lett: ez a fővárosi alapítású szervezet többszöri kitelepüléssel, egyenként vette fel minden ügyfelünk önéletrajzát, valamint állhatatos türelemmel közvetítette az újabb és újabb munkákat – ezúton is köszönjük Horváth Andrea és a Fővárosi Álláskereső Iroda munkatársainak a munkáját. És hogy miért az állhatatos türelem: egyenként vagy féltucatnyi munkalehetőség után is azt tapasztaltuk, hogy az anyukáknak *valamiért* nem tetszett a kiközvetített munka. Vagy – érzésük szerint – messze volt a munkahely, vagy az időbeosztás volt rossz, vagy pedig a fizetést kevesellték. Elég hamar fel kellett ismernünk, hogy a valódi indok vegytisztán a harmadik: a fizetés nagysága. Elsőként nem értettük,

---

²⁹ Bizony ezt is fontos leírni: a huzamos családi együttlét egyfajta rég nem látott normatív krízist jelentett nem egy családnak, ahol az elmúlt években legfeljebb az ünnepek hoztak néhány közös hetet, amúgy rendszerszinten külön éltek a család nő- és férfitagjai.

de az asszonyokkal egyre többet beszélgetve világossá vált, hogy a fizetés nagyságát a nők *kizárólag* a férjek jövedelméhez mérték, és mint ilyet vetették el. A BP Esély által közvetített munkák díjazása valójában egyáltalán nem volt rossz; korrekt, piaci összegek voltak, de lévén könnyebb, képzettséget nem igénylő munkákról volt szó, azok díjazása valóban, mintegy 20-40%-kal elmaradt az építkezésen kapható, nehéz fizikai munkát illető bértől. Egy pénzösszeg értékének a megítélése társadalmi tudás. Az asszonyok – érthető módon – kizárólag a férjek béréhez tudtak viszonyítani, mert más viszonyítási pont – pl.: a fizetés tényleges vásárlóértéke – nem állt a rendelkezésre. Nagyon fontos, hogy ekkor, 2022 tavaszán a Gyáli Szállás nem csak hogy napi háromszori étkezést biztosított a Fővárosi Önkormányzat segítségével, hanem a hétköznaphoz szükséges egyéb javakat – ruhát, gyógyszert, tisztálkodási és takarítószeret stb. – is teljes körben biztosította. A férfiak legtöbbször már ekkor is dolgoztak, a megkeresett pénzt – mivel egyéni főzési lehetőség ekkor még nem volt a Gyáli úton, legtöbbször kompenzációs fogyasztásokra fordították, úgymint kóla, chips és jégkrém a gyerekeknek, cigaretta a felnőtteknek. Az első értetlenségünket (vagy majdhogynem rosszallásunkat) hamar feloldotta a felismerés: amíg főzni nem tudnak, értelemszerűen nem is kell másféle javakat venniük. Az egyoldalú fogyasztás pedig nem önmagában jelent gondot. Ahhoz, hogy egy pénzösszeg nagyságát érezzem, pontosan tudnom kell, hogy azért hány kiló krumplit, hány kiló kenyeret, hány palack üdítőt tudok venni, mennyit visz el belőle a lakhatásom, a villanyszámlám és a többi. Ameddig a családjaink fogyasztási kosarában csak bizonyos cikkek kerültek, nem állt rendelkezésre a „normális”, a társadalom egészére érvényes pénzügyi tudatosság. Mindezt felismerve a jövedelemmel rendelkező családok számára korlátoztuk a menzán kívüli javak (pl. tisztító- és pipereszeret) biztosítását mondván, hogy meg tudják venni azokat. Ugyanekkor kezdtük megtervezni egy saját konyha létesítését a menekültszálláson, mely végül Juhász Eszter adományszervező kollégánk temérdek munkájával, a Habitat For Humanity Magyarország, és az SOS-Gyermekfalu Magyarországi Alapítvány segítségével 2022 decemberére készült el.

Az asszonyok munkavállalási szándéka pedig idővel, kb. 2022 nyarának a végére érett be, részben – talán – a fogyasztói kosár tartalmának kényszerű bővülése, vagy nagyobb részben az eltelt *idő* révén összeért az elváráshorizont és a magyar árviszonyok ismerete. Az asszonyok legtöbbször most sem dolgozik, de az elmúlt fél évben már több nő is elvállalt – jellemzően félállásban – valamilyen konyhai vagy takarítói munkát.

Családjainkban tehát legalább egy, de eseteként több kereső is van, a menekültszálláson való élet pedig egészen alacsony rezsivel, vagy akár jövedelem nélkül is vihető. Maga a szolgáltatás ingyenes, nincs térítési díj vagy bármilyen rezsizhózzájárulás, a napi háromszori étkezést normatív módon

biztosítjuk, ahol pedig szükség van rá, az egyéb fogyasztási cikkekhez is hozzásegítjük az ügyfeleinket. Fejenként átlagosan havi 20 ezer Ft-os támogatással a Magyar Állam is segíti a menekülteket. A kezdeti kompenzációs költsékeken túl sokáig nem láttunk, mire megy el a családok fizetése. Nem kevés szemérem övezte az alábbi tendenciát, most már viszont tudni lehet, hogy a megkeresett pénz jelentős részét hazaküldik a családok az otthonmaradt rokonoknak. (Lakóink korösszetételéből látszik, hogy az idősek adták a legkevésbé mobil réteget Kárpátalján, a nálunk lakó 30-as, 40-es közégeneráció szülei döntő részt még otthon vannak.) A pénzt nem pusztán szívjóságból vagy rokoni szeretetből küldik, sokkal inkább azért, mert az otthoniak legtöbbször mindennemű bevétel nélkül maradtak, miközben Kárpátalját immáron 3-400%-os (!) infláció, és egyre inkább a hiánygazdaság jellemzi. Hogy éheznek-e egy falusi vagy telepi cigány család, immáron minden túlzás nélkül attól függ, hogy van-e magyarországi (vagy egyéb külföldi) hozzátartozója, aki pénz tud hazaküldeni.

E fejezet zárásaként hadd emeljek ki egy számunkra meglepetést okozó, utolsó motívumot. Már többféleképpen is szóba került az a komplex kiszolgáltatottság, amely a férfiak építőipari munkavállalását jellemzi: úgymint a munkavállalói jogokat csorbító feketefoglalkoztatás, zárványszerű, homogén munkatársi közeg, a mostani hirdetésekben szereplő bérvizonyoknál alacsonyabb kereset. Kárpátaljáról másmilyen munkához jutni értelem szerint nehéz, de ügyfeleink most nem Kárpátalján vannak, hanem huzamosabb ideig számolhatnak budapesti bázissal, illetve életüknek is immáron sokkal több szereplője és segítője van, mint korábban bármikor. Elvileg minden adott ahhoz, hogy az informálisan szervezett brigádmunkák helyett a reguláris munkaerőpiacon jussanak jobb feltételeket kínáló, bejelentett munkákhoz. Mikor szociális munkás kollégáim ilyen ajánlatokat hoztak elő, a kezdeti értetlenség után („de hisz’ nekünk van munkánk”) nyílt elutasítással találkoztunk. Az indoklásra sem kellett sokat várnunk: a bejelentett munka elsődleges gátja az volt, hogy ott a napi kifizetés helyett csak havi rendszerességű fizetéssel lehet számolni. Ez a mindenkori szegénykultúrának egy nagyon is valós költsége: a napi fizetés és a napi gazdálkodás egy olyan varsa, melyből nagyon nehéz kijutni. A napi pénz épp a napi megélhetési költségekre futja, borzasztóan nehéz ebből a havi ciklusban jelentkező kiadásokat (pl. a lakhatást) megoldani, az pedig, hogy egy egész további hónapra elegendő maradékot akkumuláljon az ember a naponkénti maradékból (már ha van naponkénti maradék), nos, az szinte lehetetlen. Esetünkben viszont nem csak erről van szó. A menekültszálló akár hosszútávon is alkalmas arra, hogy jövedelem nélkül vagy minimális jövedelem mellett is megéljenek a családok, az alapszükségleteket akár teljes körben biztosítani tudjuk. Ami elriasztja a férfiakat a váltástól, az nem is átállás gazdasági költsége,

sokkal inkább a bizalmi tőke teljes hiánya. A mostani, munkaerőhiányos gazdasági körülmények között ügyfeleink jobbra rendesen, naponta megkapják a keresetüket, egészen friss viszont még annak az emléke, amikor nem bízhattak a kifizetések folyamatosságában. A napi kifizetés ennek a kockázatvállalásnak még egy viselhető terhét jelenti: ha nem fizetnek ki, holnap nem jövök, a három mindössze egy napi bér. Nyilván ez is fájdalmas, ám egy egy napi keresmény elvesztése még mindenki számára áthidalható nehézséget jelent. A havi kifizetésnél már alsó hangon 20 munkanap kifizetését és egy 30 napos időszak megélhetési biztonságát kockáztatja az ember – ennek az esetleges elvesztését pedig már aligha tekinthetjük „áthidalható nehézségnek”. Hiába bizonygatjuk, hogy a bejelentett munka szerződéssel garantálja a hóvégi kifizetést. Nem, abban nem bízunk. Hát mi van, ha nem fizetnek ki?

A nők munkavállalásánál láttuk, hogy az idő és az időközben megszerzett társadalmi tapasztalatok lassan, de át tudnak formálni egy-egy előzetes attitűdöt. Hogy a fentiek áthangolásához, a bizalmi tőke kialakításához mennyi idő kell, azt megbecsülni sem merem.

Családi kapcsolatok és minták

A Gyáli úti menekültszállásra a kezdetektől szinte kizárólag családok, sőt sokszor háromgenerációs, kiterjesztett családok érkeztek. Egyedülálló felnőttekkel csak a legritkább esetben, elvétve találkoztunk. A májusi profilváltásunkat követően, mikor is az első hónapok nagy fluktuációjú, tranzitszállós működése után szembesültünk a továbblépési csatornák teljes bezúkulásával, és elköteleződünk az aktuálisan nálunk lakó családok hosszabb távú ellátása mellett, nagy gondot kezdünk fordítani a tárgyi környezetben a *családi léptékű* ellátás kialakítására. A Gyáli Szálláson legnagyobb számban nagy alapterületű (40-60 m²-es) szobák vannak, a tranzitszállós működés során gyakran több család került egy-egy ilyen szobába, és mozgatható válaszfalakkal próbáltuk lehetővé tenni a viszonylagos családi elkülönülés lehetőségét. Májust követően már az volt a célunk, hogy lehetőség szerint minden család külön szobába kerüljön. Most is van néhány olyan nagy alapterületű szoba, melyen két család osztozik, itt viszont rokoni kapcsolat áll fenn a két család (pontosabban családrész) között.

A magunk részéről így sem gondoljuk, hogy tárgyi lehetőségei alapján a menekültszálló ideális helyszíne lenne többgenerációs, kisgyerekes családok együttélésének, ám a mostani, normalizáltabb viszonyok között az élet minősége sok család számára – a komfort vagy a laksűrűség

tekintetében – nem tér el az otthonitól. Megkockáztatjuk: vannak olyan családjaink is, akik jelenleg tágasabb és komfortosabb körülményeket élveznek, mint otthon, Kárpátalján.

Ezek között a díszletek között nem egyszer érezzük úgy, mintha intézményünk egy nemzetközi CSÁO, azaz családok átmeneti otthona lenne. Jómagamam hosszú ideig dolgoztam családok átmeneti otthonaiban, így állíthatom: a részleges azonosságok ellenére a Gyáli úti szállás egy CSÁO-hoz sem hasonlít. A különbség pedig nem is az intézményi kondíciókban, hanem magukban a családokban rejlik. Tanulmányunkban eddig főleg olyan vonásait ismertettük a kárpátaljai romáknak, melyek különböző terhes, kirekesztő társadalmi motívumok, illetve mindenképpen valamilyen depriváció mentén írják le ügyfeleink közös jellemzőit. A kárpátaljai romák családi köteléki kapcsán nem lehet semmilyen deprivációt nevesíteni. Ennek a közösségnek az elsődleges erőforrása a család; és nem csak most, amikor mindent hátrahagyva, a családtagok pusztán közelsége az egyetlen tartalék.

A nálunk lakó családok legnagyobb része teljes család, az egyszülős család, ha nem is ismeretlen, de relatíve ritka. Döntő részben a házaspár első és egyetlen házassága adja a család alapját. A válás nem tűnik sem botránynak, sem tabunak ebben a közösségben, ám kevésbé jellemzőek az újránházassodott párok és a mozaikcsaládok. Szembetűnő a felek közötti szerződés erős mivolta, és a nemi szerepek elvágólagos kezelése. Mint írtuk, a férfi elsődleges dolga a munka és az anyagi háttér megteremtése, az asszonyok pedig a háztartásért és a gyerekekért viselnek teljes felelősséget. Mint a roma közösségekben általában, itt is az asszony dolga a hivataljárás, és a többségi, nem roma világgal való kapcsolat – így iskola, egészségügyi intézmény stb. – kezelése. Annak ellenére, hogy az ügyintézők gyakorlatilag teljes köre ún. „női munka”, nincs olyan, akár csak közepesen fontos ügy, melyben ha valamilyen döntést kell meghozni, úgy az asszony ne azt mondaná, hogy „ezt még este meg kell beszélnem az urammal, majd utána megmondom”. Megkockáztatom, ez az egyeztetés és esti megkérdezés tartalmilag pro forma zajlik; az asszonyok ugyanis jellemzően többet tudnak a kérdéses ügyről és annak háttéréről, mégsem képzelhető el, hogy a férjek rábólintása nélkül hozzanak meg egy akár bagatell és szimbolikus döntést is.

Nem általános, de több családban áll a férjnél erősebb, eseteként idősebb matróna a család középpontjában, a férfi szimbolikus döntéshozói pozíciója és a megkérdezés szertartása azonban itt is sértetlen, legfeljebb az asszony javaslatát (és tényleges döntését) hagyja jóvá a férfi.

Jobbára benyomás, mintsem faktum, hogy a családi identitás minden esetben erősebbnek tűnik az egyéninél, néhol még a személyes kontúrok is elhalványodnak a családi minőséggel szemben. A

gyermek – annak ellenére, hogy az asszonyok nem szívesen fegyelmeznek, és mindennapi helyzetekben sokszor „mennek alá” a kicsik akaratának – sohasem „kis felnőttek”, hanem a család kiterjesztései.

Íme egy példa: a már említett Klaudia egyike azoknak az asszonyoknak, akik férjük megkérdése és szimbolikus felemelése mellett valódi döntéshozók a családban, sőt esetükben az egész család valamiképp Klaudia arcát viseli. (Belegondolva, akárhányszor beszélünk róluk, nem a családnevükön, hanem mint „Klaudiáékat” említjük őket.) Klaudia identitásának középpontjában egyértelműen az anyaság áll. Gyermekéhez megkérdőjelezhetetlen ragaszkodással, egyfajta majomszeretettel viszonyul, a jelenleg vele élő négy legfiatalabb gyermekével mégis egészen eltérő szülői mintákat gyakorol. A 7 és 8 éves fiút és kislányt szinte túlzóan féltő szeretettel kezeli, legtöbbször alig engedi el őket maga mellől, „nehogy bajuk essék”. Ez a féltés eseteként korlátozó: a mozgássérült 8 éves kislány és a 7 éves kisfiú sokszor azért nem vesz részt a közösségi gyerekprogramokon, mert édesanyjuk félti őket. Míg a mozgássérült kislány kapcsán valamelyest még érthető is a féltés, a 7 éves eleven és csupatűz kisfiú semmiben nem tér el az emeleti közösségi szobában játszó kortársaitól. A kisfiúnál a féltés tartalma is a 8 éves kislánnyal kapcsolatos: Klaudia nem szeretné, ha a kisfiúnak panaszkodnának a mozgássérült testvéreire, vagy kiváltképp, ha csúfolnák őt miatta. Érdekes módon a 12 éves nagylány és a 6 éves kicsi teljesen független a mozgássérült testvér stigmájától, velük kapcsolatban Klaudiának nincs ilyen aggodalma. A nagylány erősen parentifikált, a háztartási munkákban sokszor helyettesíti Klaudiát. A legkisebb, 6 éves kislány minden testvérhez képest teljes szabadságot élvez: részt vesz minden programon, jár-kei a házban, a szálló hétköznapijainak állandó, közkedvelt szereplője. Vele szemben viszont minden testvérhez képest meglepő indulattal és akár kimondott verbális agresszióval is viszonyul az anya. A kérdésünkre, hogy miért, Klaudia habozás nélkül rávágja, hogy „mert az teljesen olyan, mint én, az mindent kibír”. Ha félrerakjuk megütkezésünket a fentiek kapcsán, érdekes összefüggés rajzolódik ki: Klaudia gyerekei közül többen is *nem saját minőségükben*, hanem valamilyen *családi minőség átruházásával* élveznek (vagy pontosabban: szenvednek el) meghatározott viszonyulást. A 7 éves kisfiút az anya a mozgássérült nővér megítélésének, a 6 éves kislányt pedig *saját* önképének megfelelően kezeli. Ez az attitűd-delegáció, a viszony kiterjesztése – ha nem is ilyen drámai szélsőséges formában, mint Klaudiáék esetében³⁰ – de valamennyire általánosan jellemzi a nálunk

---

³⁰ Fontos megjegyezni: a fenti nevelési anomáliákat, mint nevelési anomáliákat kezeljük, és minden módon igyekszünk oldani, illetve a gyermekek személye és szükségletei alapján újraírni Klaudia fent leírt viszonyulásait. Egyebek mellett pont ezért szerencsés, hogy stábunkban két pszichológus kolléga is dolgozik.

lakó családokat. A kortárs magyar politika egyik joggal kritizált fordulatát kölcsön véve, ebben a közösségben a gyermek, ha nem is „közjóság”, de mindenekelőtt „családi jószág”. Fontos viszont, hogy a gyermekéveknek 14 évesen egyezményesen vége, ettől a kortól fogva mind a fiúkat, mind a lányokat jellemzően a felnőttek közé sorolja a közösség.

Az erős családi kohéziónak jó indikátora a szoros és állandó fizikai közelség. A gyerekek nagyon sokáig, azon belül pedig szinte állandó jelleggel karban vannak, a szoptatás is jóval inkább kitolódik, mint azt magyar viszonyok közt megszoktuk. A gyerekek felé irányuló verbalitás, az a bőszéges babanyelv, amit pl. Michael Stewart leírt a gyöngyösi oláh cigány közösség kapcsán³¹ nyomokban sem lelhető fel, a nyelviség a (kis)gyermekgondozásban erősen deficites. Ezt viszont nagyban ellensúlyozza a fizikai közelség és gyengédség bősége, ami ráadásul nem csak az anyák sajátja: az (akár 3 éves) gyereket is minden további nélkül kapja fel és ringatja a távolabbi rokon, vagy akár a szomszéd. Külön szembeötlő, hogy ebben a fizikai közelségben az apák is ugyanolyan szereplők, esténként a ház előtt beszélgető férfiakon is ugyanúgy lóg egy-két gyerek, mint az asszonyokon. Ugyanílyan pl. a magyarországi családok átmeneti otthonában a legritkábban látnánk.

A fent sorolt témák mindegyike jócskán továbbgondolandó és vizsgálendő, ehelyütt leginkább csak felületi bemutatását tudtuk adni a sorolt jelenségeknek. Magyarozatként a magam részéről egy lehetséges motívumot említenék meg a legutolsó témánk kapcsán. A testi kötődés és testi gyengédség aligha független attól, hogy ebben a közösségben szinte *mindig, minden családban* van újszülött baba. Egyrészt a magas gyermekszám, másrészt a generációk gyorsabb váltásai miatt (emlékezzünk: a 16 éves lányok már szinte teljes körben asszonyok és anyák), illetve a családrészek fizikai közelsége és együttlakása révén valóban szinte mindig és mindenki együtt él egy újszülöttel és/vagy karon ülő gyermekkel. Ahogy a családi minőség is nagyban meghatározza az családtagok kezelését, úgy a legkisebbek szükséglete is átírja és átlényegíti a családon belüli kommunikációt – esetükben pont az érintések nyelvére.

Nyitott kérdések

Ahogy az előző fejezetünket is zártuk, úgy az összegzésben sem kerülhetjük meg: jelen tanulmány indíttatása és terjedelme miatt elsősorban csak arra alkalmas, hogy témákat és kérdéseket nevesítsen a kárpátaljai roma közösség életéről és viszonyairól. Leírásunk az elmúlt egy év

---

³¹ Michael Stewart – Daltestvérek: Az oláh cigány identitás és közösség továbbélése a szocialista Magyarországon - Magyar Tudományos Akadémia Szociológiai Intézet, Budapest, 1994.

kényszerű magyarországi tartózkodása mentén, a menekült élethelyzet szűrőjén át, kvázi „idegenből” próbálja megérteni a közösség „otthoni” helyzetét és annak szociológiai jellemzőit. Módszerünk meghatározó módon a résztvevő megfigyelés volt, lévén munkánk mentén, a Gyáli Szálló munkatársaiként effektíve együtt töltöttük az elmúlt évet. Értelem szerint hasznosnak látnánk majd mindegyik érintett témakör további vizsgálatát és leírását.

Bár tavaly tavasszal sokan jósták a háború gyors lefolyását, ma már legtöbben elhúzódozó, beláthatatlan konfliktussal számolnak. Nyitott kérdés, hogy mi lesz az ukrajnai menekültek sorsa úgy Európában, mint Magyarországon. 2022 májusában mi magunknak és a Főváros által fenntartott többi szálláshelynek is meg kellett tenni egy részleges profilváltást, a tranzitellátás helyett a hosszabbtávú lakhatási lehetőséget, és ehhez kapcsolódó szolgáltatások portfolióját kellett kialakítanunk. Stábunkon belül mi – szigorúan belső használatra, a magunk számára – úgy fogalmaztuk, hogy inentől fogva a „középtávú integráció”, és különösen a gyermekek számára az „emancipatorikus élmények biztosítása” lesz a feladatunk.

Tudjuk és ténylegesen tapasztaljuk, hogy céljainkkal nem vagyunk egyedül. A magyar társadalom fontos szereplői; progresszív társadalmi szervezetek, egyházak és önkormányzatok ugyanezen munkálkodnak. A magunk részéről minden nehézség mellett és ellenére számot adhatunk az érezhető társadalmi jószándékról és szolidaritásról. Ettől függetlenül – munkálja bármelyik szervezet vagy program – nyitott kérdés, hogy a magyar társadalom mit tud majd kezdeni 100-200 ezer ukrajnai menekülttel, s ezen belül akár több tízezer kárpátaljai, magyar romával. Ugyanazokkal, akiknek izomerejére, fekete vagy szürke munkájára már vagy egy évtizede támaszkodik a magyar gazdaság stratégiai ágazata, az építőipar. Hogy viszonyul hozzájuk az anyaország, melynek nyelvét és kultúráját teljes körben megőriztek, ha nem csak mint vendégmunkások, hanem feleségeikkel és gyerekeikkel együtt, családként vesznek lakozást Budapesten.

A befogadás mellett ugyanilyen nyitott az adaptáció kérdése is. Hogyan mozdítható előre egy olyan közösségnek a társadalmi integrációja, melynek az elmúlt száz évben láthatóan nem voltak integrációs élményei? Ahogy sorról sorra végig vettük: a kárpátaljai magyar cigány közösség legmeghatározóbb vonásai épp az *integráció lehetőségének a teljes hiányáról* adódnak; egy kisebbség kisebbségeként zárványszerűen nemhogy az integrációtól, de jobbára még a többséggel való érintkezéstől is elzárva élnek az életüket, generációk óta. Hogyan várjuk a – nyelvazonosság miatt magától értődőnek tűnő – integrációt vagy épp az asszimilációt, ha ugyanez a közösség eddig magyarországi vendégmunkásként is csak olyan lehetőségekhez jutott, melyek magától értődően termelték újra a teljes különállást és a szokott kulturális/etnikai zárványt? Hogyan legyen otthon

Budapesten az, aki korábban, ha az Andrássy úton keverte is a maltert, akkor sem a csillogó világvárost, hanem a jól ismert, párhuzamos mikrotársadalom kárpátaljai valóságát tapasztalta meg, függetlenül a helyrajzi számtól?

Mint írtuk: ezek bizony nyitott kérdések. Sokak jószándékával számolunk, sok program és a tán még a szokottnál több forrás is akad. Ám ahhoz, hogy valóban segíteni tudjunk, meg kell lelnünk a választ a feni kérdésekre.

Budapest, 2023. március 15.

